

Osim toga danska kompanija ima na Malajskom Poluostrvu povlasticu na rude: cin (kalaj) i volfram, ogromne plantaže kafe, kokosa, sirove gume i drugih kolonijalnih predmeta, a uz to se bavi uvozom i izvozom uopšte svih domaćih i stranih predmeta, koji se pojavljuju na azijskim pijacama.

Uveren sam, da će i naša država, pre ili posle, tražiti veze sa Azijatima, ali u tome slučaju treba upotrebiti ljude, koji imaju dovoljno iskustva i prakse u ophodjenju sa Azijatima. Mi ćemo neposrednom i nezavisnom trgovinom sa narodima, koji proizvode nama potrebne kolonijalne sirovine, i koji s druge strane predstavljaju dobre potrošače naših agrarnih i industrijskih produkata, u brzo doći u ravnotežu sa špekulantskim prekupcima. Velika zarada, koju dobiju strani trgovci svojim posredovanjem, ostaće u rukama domaćih preduziimača, u korist vlastitog naroda. Na taj će način naši pojačani i prošireni interesi pogodno uplivisati na novčano stanje i postaće u mnogome zaš ita naše valute.

Pregled importnih eksportnih predmeta. — Naši proizvodi ili artikli, koji dolaze u obzir za izvoz u Južnu i Istočnu Aziju su ovi: vino, voće (jabuke, kruške, šljive, orasi, lešnjici i dr.) i to sveže, suvo i konzervirano, pekmez i marmelade, konzervirano povrće, mineralne vode, sokovi od voća, liker, rakija, pivo, brašno, pasulj, maslo, sir, mleko (kondenzovano), konzerve svih vrsta, hmelj i drugi poljoprivredni proizvodi. Nadalje sve vrste industrijskih proizvoda, kao što su: hemikalije, lekovi, hartija, keramički sudovi (grnčarija), staklo i stakleni sudovi, zanatske i poljoprivredne sprave i alati (čekići, sekire, testere, kose, srpovi, motike i t. d.) boje, emajlirani sudovi, proizvodi metalne industrije i mineralne rafinerije, sumpor i njegove prerade, razne vrste zejtina i ulja, azot, čipke, veštački sapun, tamjan i izmirna, slamni šeširi, ekstrakti za kožarstvo, svi produkti od koža (cipele, remenje, sedla i t. d.), masti, cikorija, kandidi, fini duvanski proizvodi i t. d.

Kolonijalni predmeti i sirovine Južne i Istočne Azije, koji su za našu potrošnju od osobite važnosti su ovi: kafa, čaj, kakao, pirinač, mirišljavi začini (cimet, biber, vanilija, muškat, kardamom, ingver, soja, sezam, tamarinde), razni medicinski artikli (kinin, kafra, ricinus, beche de mer¹, cutch², nux vomica³, kore od angrai drveta i dr.), cibet⁴, orasi od lotosa, razna vlakna (pamuk, kapok, juta, sirova svila), rogovi, slonova kost, šelak, pečatni vosak, indigo, lak, benzoin, kopra⁵, sirova guma, gem-bendžamin⁶, palmira⁷, ulje iz drvetâ, kora od mangrove, chan (smola za premazivanje ladja, kolofonium i dr.), indijska i druga tekstilna roba svake vrste, šećer, petroleum, kože (bivolove, srnine, krokodilove, tigrove, leopardove, cibetmačke, pasanca, radje i dr.), ptičije perje, kornjačina kost, rotang (španska trska), bambus, raznovrsna drveta za tehničke svrbe (teak-Tectona grandis, ružino drvo-Dalbergia letiforia, gvozdeno drvo-Xylia dolabriformis, sapan, ebonos, sandal i dr.), sedef, metali (cin, volfram, antimon, bizmut i t. d.).

Inž. Ferdo Lupša

ПРИВРЕДА У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ

Није довољно познато, колико су моћним покретачем у борби за ослобођење били у чешким земљама економски моменти.

Чешки историчари и национални економисти често су на то указивали, да снага Аустрије као велике силе почива на изворима, који потичу из

¹ vrsta morskih mekušaca bez ljuske. -- ² srž izvesnih vrsta drveta. -- ³ plod drveta u Zadnjoj Indiji sa veoma otrovnim strujinom. -- ⁴ miris od male cibet-mačke. -- ⁵ zejtin od kokosovog oraha. -- ⁶ esencija od benzoina. -- ⁷ veoma dragocena i ekonomski važna vrsta palme.

чешких земаља, и да несрећне последице аустријских пустиловина погађају те земље. Аустријски привредни систем имао је тежњу, да се порески приходи из чешких земаља већим делом утрше на Беч и на немачке алписке земље. И непосредни приход од индустријских предузећа био је усредсређен у Бечу, где је било седиште њихових управних савета и где су живели власници акција. Осим тога је искоришћавана и радна снага становништва, јер су наднице у чешким земљама биле ниже. За време рата знало је такође становништво чешких земаља врло добро, да је његово стање до крајности погоршано извозом намирница и угља у друге земље бивше Предлитаве. Отпор против тога економског господарења и искоришћавања потицао је пак једино из чешког народа. Немачко становништво сматрало је аустријски систем за свој а у ствари и није много осећало његове последице, јер се у Бечу осећало више код куће него у Чешкој а потчињеност чешких земаља спадала је међу основне тезе његове политичке оријентације. У Словачкој и у Поткарпатској Русији није било тога отпора, јер су тамо на миран начин решили економски притисак сеобом у Америку, а за време рата нису у Угарско тешкоће са снабдевањем дошле до тог ступња као у чешким земљама;

После преврата настала је разумљива реакција против бившег извозног система. Услед опште оскудице у роби био је први задатак затворити границе, да би предмети домаће производње били сачувани домаћој потрошњи. Није пак требало ни три године, да то стање престане, и брзи повратак ка нормалним приликама захтева енергично проучавање економских подобности чешко-словачког државног земљишта. Опште је осећање, да ће основи економске будућности бити постављени у блиском времену, а не може се никако очекивати, да би се сами собом стварали успешно и поуздано.

140.000 км² наше земље, то није велики простор, нарочито и што је густина становништва приближно 100 душа на 1 км.² Али је чешко-словачко земљиште по природи веома погодно.

У ствари је непродуктивног земљишта у Чехословачкој веома мало, а нема готово нимало таквог, које није привредно искоришћено. Као неупотребљено земљиште могу се једино сматрати делови речних корита код великих, нерегулисаних токова. Планине у Чехословачкој заузеле су или шумом или пашњацима. Напротив су највиши њихови делови, као у Крконошама и у Високим Татрама, извори знатнога привреднога приноса, јер су за простране низије северонемачке, пољске и мађарске најближим планинским мотивима, који привлаче струју посетилаца. Једино у словачком карсту налазимо шуме и испаше мале вредности. Стеновите површине, које су растурене појединачно по областима мекшега земљишта, дају материјала за грађевинске и индустријске потребе, а ретко су где већега пространства, тако да шта више настаје и потреба чувати их јавним надзором, да не би били потпуно развучени (Кунетичка Гора и др.).

Искоришћавање земљишта није пак у поједним пределима Чехословачке подједнако интензивно. У области чешке масе (тј. у Чешкој, у западној, северној и средњој Моравској и у Опавској) се свеколико земљиште, радно и ливадско, интензивно обрађује, пасишта су ограничена на невелике делове терена, који нису погодни ни за шта друго, а шумска привреда је рационална. И проучавање земљишта у погледу на корисне минералне састојке већ је толико измакло, да се не могу очекивати велика изненађења. Побољшања су још могућна регулисањем токова, аграрном реформом, у појединим приликама новим начинима

рударства (нпр. екстракцијом злата, каква је била с успехом заведена на Роудном и у Либшицама) или употребе минерала (нови начини паљења лошијега угља).

Сасвим је друкчије у карпатском појасу. Ту налазимо екстензивно сточарство као омиљено занимање становништва. И добру земљу мењају у „лазеве“, пасиште, која брзо зарасту у смреку и у друго цбуње. Овде још траје борба пастира са шумом, а огледа се у проређеним шумама и у паљењу појаса од шипража на планинским висинама. Ту налазимо најпримитивнији тип крчевине малог сељака. И шуме карпатскога појаса сатиру до сад несавесни шпекуланти, који се не старају о њиховој регенерацији. Ту још увек отичу неупотребљени извори драгоцених минералних вода и коњи гацају по њима на запуштеним путевима!

Али је баш зато карпатски појас област будућности. Мочари и пустаре на доњем току Вага и на Тиси дају се променити у најроднију земљу, а са променом земљорадничког система добиће се неколико пута већи принос са данашњих лазева. Виногради, који су пропали услед конкуренције блатенске и токајске, могу опет оживети. Из карпатског појаса чује се опет о наласцима, који сведоче, да има до сад неиспитаних лежиште угља и нафте.

Крај свих недостатака привредних метода у карпатском појасу Чехословачка самом својом производњом задовољава потребу у намирницама. Довоз намирница, које јој недостају, потпуно покрива извозом вишка своје производње, шта више њен биланс постаје у том погледу активним. Извозом шећера, хмеља, слада, пиварског јечма, воћа и сл. покрива Чехословачка довоз потребних жита, масти, колонијалне робе и веома јак довоз луксузних потреба и задовољстава. То доказује велику вредност њена земљишта и уједно је то основом велике стабилности њена привредног живота. Евентуална криза у извозу (из других области осим намирница) не може у Чехословачкој никад постати општом кризом народне економије, као што то бива у државама, које морају намирнице купљене из туђине плаћати приносом од извезених производа текстилне, хемиске, машинске итд. индустрије. У Чехословачкој ни у време такве кризе, која би захватала већину извозне трговине осим оне с намирницама, не би настао потпун недостатак у средствима за плаћање ради набавке потребних намирница са стране, него би се само имало решити питање, како да се представницима оних грана, које је захватила криза, добаве средства за куповину унутра у земљи. Оваке прилике много утичу на подизање курса чешко-словачком новцу на светском новчаном тргу.

Не може се пак порицати, да је повољни биланс у извозу и увозу намирница тесно спојен са производњом шећера. Када би услед недостатка прође на страни Чехословачка морала приступити замашној промени репиних поља нпр. у житна, добила би и са појачаном житном производњом само делимичну накнаду за приход од извезеног шећера. Добра страна репине производње нарочито је у томе, што поред производа, који се добро уновчава, преостаје цео низ споредних материја (лишће и одсеци за пићу, меласа). Наравно да и занимање великога броја становништва у шећерној индустрији и у помоћној индустрији (машинској, која ради за шећерне фабрике) значи у привредном животу државном поуздану основицу. Извоз шећера има и ту повољну прилику, што купци или немају повољних прилика за гајење репе или би услед великих трошкова за подизање нових фабрика код куће производили одвише скупо. Ипак данашња конјунктура, која је створена тиме, што

земље које извозе шећер од трске, имају врло високу валуту, што је Немачка истиснута из реда извозника шећера од репе и што су шећерне фабрике северне Француске уништене, неће дуго трајати. Стално обезбеђење продаје шећера у иностранству због тога је за Чехословачку најглавнијим проблемом блиских година. Према досадашњим искуствима конкуренција са шећером од трске није одвише тешка. Много ће тежа бити са немачким шећером од репе. А то је један од особито знатних момената, који је управљен против економске независности Чехословачке од немачке државе.

Трговински биланс Чехословачке у односу на намирнице да се побољшати потпуним искоришћењем рђаво обрађених или неупотребљених површина у Словачкој и у Поткарпатској Русији. Нарочито се рачуна с тим, да би било могућно задовољити целу своју потребу у пшеници а да се не ограничи обим репиних (и јечмених) усева. Али то задовољење своје потребе, које је већ сада тако знатно а у блиској будућности ће се повисити, има и своје незгодне стране. Чехословачка земљишта су у целини врло добра. Разноврсни геолошки састав чини, да поплаве и наноси садрже у себи делиће најразличнијих минерала, тако да је ораћа земља богатог хемиског састава. Али те земље обично нису много дубоке, а како су већ столећима обрађиване, потребује вештачкога ђубрења и брижљивог обрађивања. Аграрна производња чехословачка је релативно скупа. Сада, кад је већ прошло ратно стање, проузроковано блокадом и везаним економисањем, али су ипак заостале високе наднице ратарских радника, стојимо пред фактом, да крај све велике разлике у валути дође америчко брашно у чехословачка пристаништа на Лаби јефтиније, него што га могу дати чешки млинови из домаће производње. Чехословачка држава не може на то мирно гледати, и ако би то било од користи неким гранама извозне трговине. Јер уништењем домаће земљорадничке производње све би било стављено на несигурну карту индустриског извоза. С друге стране пак завођење заштитних царина значи: покупити живот за више него 60% становништва. И кад рачунамо, да аграрно становништво — услед односа у Словачкој и у Подкарпатској Русији — исноси пуну половину, ипак је и међу тим становништвом много таквих, који се баве шумарством, или поглавито сточарством, а такође и ситних земљорадника, а сви они морају брашно да купују. Наравно да би заштитне царине имале за последицу и *retors* купаца индустријских израђе. вина, за које је корисно, да се купују као земљораднички производи

Та се незгода не може другаче отклонити него аграрном реформом. Зна се наима, да велика имања имају склоност ка производњи квантитативној, дакле нарочито житној, док супротно томе средња и мала имања, на којима се гаје и домаће животиње, обилато су снабдевене природним гнојем а не требају много плаћених снага, јер већину посла врши сама породица власникова или закупчева. Осим тога занимају се и производњом, која изискује већу личну брижљивост: повртарство, воћарство, млекарство, живинарство и пчеларство. Уопште речено средња и мала имања производе сразмерно јефтиније а имају склоност ка производњи квалитативној.

Циљем аграрне реформе у Чехословачкој јесте ограничити квантитативну производњу жита, која не може успешно конкурисати са страним житима и заменити је квалитативном производњом других врста плодова. Успешним извођењем аграрне реформе постигло би се, да би се пшеница, позније евентуално и раж, ограничили на земљиште тако погодно, да би поднели и туђу конкуренцију, у колико не би такво земљиште

било намењено приноснијим усевима (репи, пиварском јечму), а остатак би пак преостео за ситнију производњу квалитативну. Усавршењем те производње било би могућно смањити, па и скоро сасвим одстранити довоз туђих масти, сирова, меса и јаја, што нам се доноси из западно-европских земаља (Холандске, Швајцарске, Данске), а уједно би се смањила и унутрашња потрошња житâ. Квантитативни довоз пшенице и кукуруза за сточну исхрану омогућио би пак Чехословачкој дати прилике земљама поглавито ратарским за извоз и у њима добити купце за своје индустријске производе.

У унутрашњој привредној организацији значи аграрна реформа: привезати вишак становништва за земљорадњу и хиљадама нових породица, које ће у целини средства за живот добивати непосредно са домаће груде, прибавити чешко-словачкој индустрији ширу домаћу потрошачку основу. Тиме би се у многим приликама могао избећи опасни појав, да су поједине индустријске гране везане целом својом егзистенцијом за извоз.

Аграрна реформа у том смислу да се успешно извести у Чешкој, у Моравској и у Шлеској у блиском времену. Супротно томе за Словачку и за Поткарпатску Русију оправдана је бојазан, да би ова реформа имала за последицу осетно опадање производње, јер у обе те земље налазимо интензивнију економију само на великим газдинствима, док је сеоски народ био угарским владама намерно одржаван у економској заосталости и у конзервативној примитивности, тако да ће дуго потрајати, док прими напредне методе чешких земаља. Ораће земље има у Чехословачкој укупно преко 6,000.000 ha, и то у Чешкој 2,000.000 ha, у Словачкој 2,000.000 ha, у Моравској 1,200.000 ha, у Шлеској и у Поткарпатској Русији 200.000 ha; ливадâ укупно 1,300.000 (у Чешкој и у Словачкој по 500.000 ha, у Моравској и у Поткарпатској Русији по 150.000 ha), пашњака 1,100.000 ha (у Словачкој 600.000, у Чешкој 260.000, у Моравској и у Поткарпатској Русији по 120.000 ha), градина свега 200.000 ha а винограда само 40.000 ha (Словачка 25.000 ha, Моравска 12.000 ha, Поткарпатска Русија 2000 ha).

На 1 становника у Чехословачкој долази према предратној производњи 80 кгр. пшенице годишњег рода, дакле приближно толико колико у Србији године 1914. а више него у Немачкој (72 кгр., али са земљама сад изгубљеним) и у Данској (66 кгр.), али много мање него у Француској (220 кгр.) или у Италији (160 кгр.). У ражи производи Чехословачка 120 кгр. на душу, што јој уопште задовољава потребу (само Русија, Немачка и Данска производе више); у јечму 220 кгр. (претиче за извоз); у кромпирима 5 q на лице (стоји на другом месту, одмах за Немачком: 8 q). На првом је месту Чехословачка у релативној производњи шећерне репе: преко 5 q на главу (Данска и Холандска по 3 q, Белгија и Немачка по 2 q).

Појав, да је у Словачкој и у Поткарпатској Русији индустријска производња много слабија него у чешким земљама долази од ових географских узрока. Поднебље чешких земаља приморава на дуго становање у затвореним просторима и чини становништво подобним да истраје у раду како у производњи домаћој и занатској, тако и у радности фабричкој. Тај се психички појав пак не понавља у карпатском појасу, чије су јужне стране топлије и чији је северни део област екстензивнога сточарства, радова у шуми и сл., дакле покретних занимања. Зато је у карпатском појасу много више развијена склоност ка торбарењу (путни лимари), ка привременој емиграцији, а сталан рад, нарочито

у фабрикама, мање је омиљен. На развитак чешке индустрије несумњиво је утицао немачки пример. Наплетци француске, холандске и талијанске фабричке технике већ су у средњем веку лако доспевали у чешке земље било непосредно било немачким посредништвом. Много је утицало такође богатство у цењеним металима, које је давало подстрека за прераду добивеног материјала. На тој се основи развила и индустријска производња средње Словачке. У Чешкој је још у 17. веку настао силан отпор чешког становништва против тога, да немачки насељеници по варошима стварају од западноевропских техничких напредака за себе народни монопол индустријски, и из тога је поникла све до почетка 17. века успешна тежња, да чешки живаљ узме места у варошкој индустрији.

Другим је чиниоцем ту било обиље у моторним снагама, дакле нарочито дрвеног угља, у старије време, и водене снаге. Употреба мрког и каменог угља допире у Чешкој до у 15. век, а престала је на век и по после политичке катастрофе белогорске. После је средњовековна индустрија и њено продужење у новом веку све до почетка 19. века налазило ту скоро све потребне сировине: жељезне руде, злато, сребро, олово, полу-драго камење, дрво, вуну, лан, конопљу, грнчарску земљу и кремен за производњу стакла.

Због моторних снага, због радне способности становништва и његове скромности у потраживању награде и због обилне производње земљоделске постале су чешке земље омиљеним седиштем индустрије и у време индустријског цветања бивше хабсбуршке царевине.

И данашња ситуација Чехословачке у погледу на моторне снаге није неповољна. У производњи угља стоји Чехословачка на петом месту (за Сједињеним Државама Америчким, Британијом, Немачком и Француском; тек после чехословачке долази предатна производња руска¹ и белгиска). Угљени су крајеви у Чехословачкој ови: 1. хебски (лигнит); 2. фалкновски (мрки угаљ, са гасовима, и лигнит); 3. поткрушногорски, који допире својим огранцима до лужичких планина (мрки угаљ); 4. хладечки (мала лежишта лигнитова); 5. кладенско-раковнички (црни угаљ са дуготрајним пламеном); 6. плзењско-ниржански (црни са дуготрајним пламеном и гасовима); 7. недведски (мала лежишта црног угља); 8. жацлерски (црни са гасовима и погодан за израду кокса); 9. брандовски (мало лежиште антрацита); 10. јужночешки (велика лежишта лигнита, нешто антрацита); 11. розичко-ославански (црни угаљ коксов); 12. моравско-тржебовски (мала лежишта црнога угља са дуготрајним пламеном); 13. ходонинско-кијовски (лигнит); 14. остравско-карвински (црни коксови и са дуготрајним пламеном); 15. северношлески (нешто лигнита); 16. нитрански (мрки угаљ), 17. похронски (мрки); 18. повашки (мрки и лигнит); 19. ипелски (огранци шалготарјанског басена). Чује се за нова налазишта из округа земплинског у Поткарпатској Русији, па и из Чешке.

Каквоћа је угља пак различна. Тако се особито дебели слојеви јужночешкога лигнита могу искористити једино нарочитим системима спаљивања, који се примењују у електричним фабрикама. Чехословачка угљем задовољава своју потребу, само што и ту имамо појав сличан ономе са намирницама: наиме, да обилато извози и да има укупни биланс активни а ипак доста и купује. Северо-исток чешки довози угаљ валденбуршки, пошто му је ближе него Кладенско или Остравско, а осим тога купује Чехословачка доста угља горње-шлескога. Зато опет извози мрки угаљ у Саксонску.

¹ Руска је производња бивала понекад и већа него што је данашња чехословачка.

Горе него са вађењем угља стоји Чехословачка са угљеним резервама. У томе према досадашњим проценама стоји за Русијом, Кином и нарочито за Пољском. Зато је Чехословачка тако тешко осетила губитак источне половине Тешинска. По Петрашековим проценама (ако сведемо поједино лежиште на јединицу загревања од 5000 калорија) чиниле би наше угљене резерве око 17 милијарди тона или, ако предратну производњу за нешто повисимо, издржала би Чехословачка са својим резервама око 400 година. Узмемо ли за основицу извађени угаљ из године 1913. биће исцрпени поједини главни угљени басени (без нових налаза): плзењско-ниржански за 30 година, кладенско-раковнички и розичко-ославански за 100 година, жацлерски за 150 година, фалкновски за 300 година, остравско-карвински за 400 година, кодонинско-кијовски за 800 година, хебски, поткрушногорски и нитрански за 1000 година. Из тога се види, да ће цењени црни угаљ бити у Чехословачкој много раније исцрпен него мрки. Далека будућност лежишта мркога угља и лигнита објашњава се у многоме и малом експлоатацијом (Хандлова).

Због тога се размишља о рационалној потрошњи угља, нарочито да би се у електричним и у великим фабрикама и заводима горео угаљ лошије врсте. Допуна или делимична замена угља воденом електричном енергијом није лак проблем; у време недостатка угља и високих цена угљу показала се подесност водених електричних фабрика очевидном. Али кад цене угљу падну, биће улагање капитала у водене преграде мање повољно. Томе ваља додати, да чешкословачки токови немају сувишак воде, тако да би се одвећ велики басени напунили тек за неколико година, а за воду тих басена отима се и речна пловидба и пројектовани канали. Привредно повољним чини се пројекат „Високих Шћеховица“, преграде у долини Влтаве јужно од Прага. Висина прегради предлаже се на 70 метара и више. Повољним би ту било, што би се басен сваке године напунио, пошто Влтава има изобила воде, што би се створио пловидбени пут у занемарене делове јужне Чешке, и што би главни град узимао из басена воду за потрошњу и био би поуздани потрошач електричне енергије. И велики инвестициони трошак би се рентирао и амортизовао. Махном је пак опасност, која прети главном граду, кад би се преграда провалила.

Мотори које креће бензин чине ситуацију чешкословачке народне економије мање повољном, пошто се нафта мора куповати на страни. Истина се имало очекивати бар делимично олакшање после брижљивог испитивања карпатског појаса, али је цела ствар до сад у почетном стадију. Неповољни утицај недостатка у нафти је ублажен с једне стране тиме, што се шири употреба светлости електричне, шпиритне и гасне, а с друге употребом бенсола као моторне силе.

Железне руде вади се у Чехословачкој без мало два милиона тона, а преко половине од тога у словачкој Крушној Гори, која има још и обилате резерве, док се чешки басен нучички ближи своје исцрпљењу. Ово је добивање руде ипак недовољно и чехословачки заводи прерађују и руду штајерску, шведску и баварску. Вађење олова, меди, цинка, никла, живе, волфрама, бизмута и кобалта је незнатно. Већи је значај руде антимонове и манганове, која се добива у Словачкој. Чехословачка се пак истиче *урановом рудом* јахимовском, које се вади 11 тона годишње. Уранових препарата производи се у државном заводу годишње по 9 кг.

Знатно је место Чехословачке у добивању *графита*: пред ратом 40% од светске производње.

Камену со за кухињску потрошњу и за хемиску индустрију дају државни рудници у Мармарошкој Слатини. Кад буде заведен модерни начин вађења, Слатина ће бити довољна за снабдевање целе државе.

Даље сировине за индустрију дају каолинске глине и уопште врсте земље подесне за цигљарство и за керамичку индустрију, кречњаци за израду цемента, кварц за стакларску индустрију. Кварцевити песак се пак доста увози из Немачке, премда еманципација од тога увоза не би била немогућна. Има и бауксита за производњу алуминија, и то у Моравској. За уметничке радове су типски тврди чешки пешчари. Мра-мора је мало (Сливенец код Прага).

Са производњом од преко 1 милиона тона *сировога гвожђа* у мирно доба, Чехословачка стоји на седмом месту, за Сједињеним Државама Америчким, за Немачком, Француском, Британијом, Русијом и Белгијом. Остали метали за машинску и електротехничку индустрију морају се увозити.

Знатну сировину за индустрију и за извоз дају чехословачке *шуме*. Њихово је распрострањење потпомогнуто планинским земљиштем и многобројним високо уздигнутим површинама, затим повољним утицајем племићскога власништва (много се шума одржава из разлога спортских и као луксуз), даље и тиме, што се на лошијем земљишту боље исплаћује шумска привреда него пољска. Правилна шумска привреда заведена је у свима већим комплексима у Чешкој, у Моравској и у Шлеској. У карпатском појасу уди му екстензивно сточарство. Шумска привреда је један од ретких случајева, у којима би се могле очекивати повољне последице од превођења у државну својину.

Укупна површина под шумом у Чехословачкој захвата скоро 5 милиона ха. Од тога је у Словачкој скоро 2 милиона ха, у Чешкој 1½ милион ха, у Поткарпатској Русији 700.000 ха, у Моравској 700.000 и у Шлеској 150.000 ха. У чешким земљама превлађују четинарске шуме: 1,800.000 ха; лиснатих је само 200.000 а мешовитих 300.000 ха. Супротно томе у Словачкој је више лиснатих шума, 1,300.000 ха, и од тога веома цењених дубових 470.000 ха. У Поткарпатској Русији лиснате шуме заузимају 450.000 ха, од тога хрестове 60.000.— Дрветом и његовим производима Чехословачка је потпуно снабдевена; довозе се само неке специјалне врсте дрвета, као амерички дуб, слаwonски, амерички јасен и сл. Није још престао довоз бечкога намештаја и специјалних производа од хартије, поглавито из Немачке. Извози се поглавито дрво за грађу и столарство, даље дрво за индустрију хартије, хрестови и букови прагови.

Текстилна индустрија има мало домаћих сировина, само нешто вуне, поглавито словачке, нешто лана и конопље. Иначе се све прерађује туђа сировина: памук, вуна, свила и јута. Ни производња кожарске робе нема довољно домаћих сировина.

Хемиска индустрија има неке домаће сировине (угаљ, дрво, отпатке других индустрија, репу, ланено и конопљано семе), а остале мора увозити.

На домаћим сировинама заснована је индустрија, која прерађује земљорадничке производе. Ту је на првом месту шећерна индустрија (пре рата су чехословачке земље производњом шећера од репе стојале на трећем месту: за Немачком и Русијом) и производња алкохола. Пиварство се до сад није повратило од ратне кризе и од губитка извоза. Чешки млинови се боре с туђом конкуренцијом.

Главне индустријске области чехословачке су :

- 1.) Северно-чешка, долина Охрже, Поткрушногорје, Либерецко, Поткрконоше,
- 2.) Средње-чешка, Праг с околином, долина Лабина до Пардубица,
- 3.) Плзењска,
- 4.) Источно-чешка (Орличко Подгорје),
- 5.) Брњенско-свитавска,
- 6.) Остравско-шлеска,
- 7.) Средње-моравска (долина Моравина).

Унутрашња *шрговина* у Чехословачкој је на првом месту изазвана разликом између низиских и планинских предела и доста неједнаким поднебљем у појединим деловима државе (две основне групе чине ту пшеница, шећерна репа, вино, хмељ и раж, кромпир, лан и дрво), а на другом месту разликом међу областима индустријским и аграрним. У великоме се као аграрне области имају означити јужна Чешка, југо-западна Моравска, скоро цела Словачка и Поткарпатска Русија.

Унутрашња размена има природну препреку у карпатском појасу. До сад ниједна главна жељезница не прелази карпатски гребен, који дели Моравску од Словачке. Обе спојне линије иду унаоколо кроз Ђевилску Нову Вес и Јаблунковским Теснацем. И даље на истоку је поткарпатска област неподесног склопа за правац запад-исток. Уз то долази, да је до преврата жељезничка мрежа била организована против потреба чехословачких земаља и усредсређена ка Бечу. У чешким се земљама успело потпуно ту незгоду отклонити, а у Словачкој се пак још увек вози од Братиславе до Лученца преко Жилина и Врутке. Чехословачка држава приступа и грађењу нових железница, које ће прелазити преко моравско-словачких Карпата и везати средњу Словачку с Кошицама. — Непријатну препреку чине такође планине источно од Кошица.

Саобраћајни систем Чехословачке заснива се на жељезницама, којих има укупно 13.400 км. или непуних 10 км. на 100 км². Двојних пруга је пак само 1.600 км. Државних пруга је 8.000 км. а приватних у државној режији на 5.000 км. Самосталну режију имају од приватних жељезница до сад бушћехрадске и устечко-тепличке. Сад управо прелази у државну режију. Распоред жељезничке мреже није равномеран. Најбоље су били снабдевени крајеви са поглавито немачким становништвом.

Друмови имају само помоћни (субсидиарни) значај, али их ипак чехословачке земље имају довољно. Рачуна се, да има 70.000 км. друмова или 50 км. на 100 км². Од тога је половина у самој Чешкој. Најгоре су стојале са друмовима земље, које су биле под мађарском влашћу.

Од водених путова на првом месту је по значају Лаба, пловна на чешком земљишту у дужини од 120 км. за лађе које носе до 1.000 тона. Али живљи саобраћај не иде за сада од границе даље него до Усти. Исту пловну вредност има Влтава од ушћа Бироунке к Мелнику у дужини од 55 км., али се мало употребљава због скупог саобраћаја.

Дунав има од Ђевина к Собу дужину од 180 км. Остали пловидбени путови су од малога значаја. Велики спојни канал лабско-дунавски могао би се направити само као међународно дело, јер за саму Чехословачку не би био од такога значаја, да би се трошкови рентирили или бар амортизовали. — Уопште, чехословачки водени путови имају много већу вредност за додир са туђином, него за унутрашњи промет.

Спољашња шрговина и промет. За спољашњу трговину Чехословачке не могу се узети као основа подаци из године 1919, када је имала сасвим ненормални карактер и када је увоз намирница из Сједињених

Држава Америчких чинио у њој ужасну цифру. Тек 1921 године настао је већ очити развитак ка мирнодопским приликама. Данас је већ јасно, да је значај царинске области аустро-угарске за чешкословачку индустрију био прецењиван. Само су поједине индустријске гране, и то оне које су злоупотребљавале царинску протекцију, јаче погођене насталом променом. Концентрација аустријске индустрије у чешким земљама није била вештачка, него је била последица повољних прилика за производњу, а те се нису изгубиле са новим границама. Против највеће немачке конкуренције није се пак у Аустрији никад ништа озбиљно предузимало.

Нема никаква разлога за то, да Чешкословачка ступа у царинску унију са својим суседима (Аустријом, Мађарском и Пољском); напротив, обзира према властитој земљорадњи и према целом низу индустријских грана, а особито и финансиска економија, говоре одсудно против таквих пројеката. Баш је Чехословачка са својом самодовољношћу у области намирница способна за самосталну економску политику.

Супротно томе, цела структура њене државне области противи се прохибитивном систему ратном и првих година по рату. Већ њен претегнути облик чини неизбежним много трговинских односа са суседима, па ма то било и само у месном провозу. Заиста ни хиљадогодишња граница с немачком царевином није сметала развитку нарочите економске узајамности (извоз мркога угља у Саксонску а увоз валденбуршкога црнога угља у источну Чешку, увоз кварцевитог песка из Немачке и сл.), па, као што се види, и у индустријским производима, у којима се обе државе често допуњавају, Али се тај живи промет са суседима даје боље удесити трговинским уговорима него шаблонским генералним решењем.

Све до пада немачке марке била је чехословачка трговина с Немачком још доста нормалнога карактера и одговарала је локалној подели рада. Уопште се пак показивало, да положај Чехословачке у односу према Немачкој није неповољан. Немачко се потраживање све односи на робу, коју Немачка неби с друге стране добивала повољније, док Чехословачка има могућности, да се у понекој врсти индустрије (оптика, хемиска индустрија) још од немачкога увоза еманципује. Врло развијена чехословачка трговина с Аустријом објашњава се с једне стране старом трговинском заједницом, а с друге и бечким реекспортом чехословачке робе. Та се трговина неће одржати на досадашњој висини. Бечка индустрија само је ниском валутом донекле заштићена од чехословачких тежњи за еманципацијом. Реекспорт пак опада са развитком Братиславе.

Врло добру подлогу има чехословачка трговина с Мађарском и Пољском. Много тежим изгледа однос према Југославији и Румунији. Старије везе истина се одржавају и обнављају, али њих није никад било много. У односу према Југославији јавља се као неповољни чинилац Мађарска, која је у стању извозити жито, вино, коже и сл. под повољним уветима. Тиме се у Чехословачкој губи подлога за потрошњу југословенских производа и цео однос добива сасвим једнострано карактер (остаје само индустријски извоз чешкословачки).

У европској саобраћајној мрежи Чехословачка има само делимично транзитни положај. За Немачку није уопште никаквом препреком, пошто је може обићи како на истоку тако и на југу. Ни за везу између тачака тако супротног положаја, као што су Минхен и Бреслава, не служи се Немачка путевима преко Чешке. Подесна је пак веза северне Немачке с Аустријом и с Мађарском помоћу чехословачких путева. А за Пољску је употреба тих путева неизбежна. Непосредна веза Румуније са Чехословачком има више разлоге политичко-привредне него

од Маглића и Волујака. Овим испитивањима констатовани су трагови прометне. Право Чехословачке на властити провоз од Буђејовица ка границама југословенској и талијанској и од Братиславе ка југословенској граници није било до сад реализовано. Узрок је управо у недостатку интензивних веза трговинских и путничких, услед чега се тај провоз не би исплаћивао.

Исто тако није употребљено право Чехословачке на међународну пловидбу Одром и на закуп једног дела пристаништа у Штетину, али се у последње време почело радити и на тој реализацији. Пловна Одра не допире до Чехословачке а за везе са источно-балтичким државама показује се повољнијим склопити саобраћајни споразум с Пољском за пут на Данциг и на Ригу.

Због великих инвестиционих трошкова не може се очекивати, да би се веза каналом између Лабе и Дунава могла у скором времену остварити. Политички слободан излаз има Чехословачка само Лабом и Дунавом. У време мирнодопске сарадње са суседима имају ипак ограничену вредност у поређењу са уговореним жељезничким везама. У време великог ратног заплета вредност лабскога и дунавскога излаза је проблематична.

Општи преглед прве три године чехословачке државе показује, да су светски рат, борба за ослобођење, нарочито пак бављење чешке војске у Сибиру, веома допринели проширењу географског хоризонта код чехословачког народа. Али су уједно унели у његов живот и сувише романтизма, који на привредном пољу долази у сукоб са стварношћу. Отуд су произишли несрећни покушаји за привредну везу са Далеким Истоком, жеље за поморским бродарством, за американизовањем живота и слично. Одатле је поникло и прецењивање сопствених снага, те се веровало у могућност великих рефорама без обзира на то, што се чини код суседа, а с друге стране опет потцењивање онога што се износило, као доказ да чехословачка држава не би могла ићи другим путевима него суседи.

Несумњиво је доказ велике привредне погодности чехословачке државне области, што су последице светскога рата и поратних погрешака биле тако брзо уклоњене. Отрзање Чехословачке од привредног живота аустриског и немачког дало је пак очито доказ, да она има добру основу за политичку и економску самосталност.

(Превео с чешкога *Јован Ердељановић*)

Виктор Дворски,
декан техничког факултета у Прагу

ГЕОМОРФОЛОГИЈА

ГЛЕЧЕРСКИ ТРАГОВИ У ОБЛАСТИ ВЛАСУЉЕ, БИОЧА И КРУЧИЦЕ

У високој области између Сућеске и Пиве глечерски трагови су најпре проучени на Волујаку,¹ а затим су нађени и на Маглићу.²

У другој половини јула и првој половини августа 1921. године испитивао сам глечерске трагове у поменутој области, и то на истоку

¹ Ј. Цвијић: Глацијалне и морфолошке студије о планинама Босне, Херцеговине и Црне Горе. Глас Срп. Краљ. Академије Наука, LVII.

² Јевто Дедијер и Васиљ Грђић: Глацијални трагови на Зелен-Гори, Товарници и Маглићу. Глас LXIX.